

HAMID NE'MATOV – BUXOROYI SHARIF FARZANDI

Xamidov Obidjon Xafizovich,

BuxDU rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qahhorov Otabek Siddiqovich,

BuxDU ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori

Bu yorug' dunyoda ilm bo'lmaganda, insoniyat umr yo'lini ilm nuri bilan yoritmaganda, bu yorug' olamda kishilar faqat qorin g'ami bilan kun o'tkazgan, zulmat va nodonlik ko'chasida qolib ketgan bo'lardi. Inson ma'naviy olamining beqiyos quvvat manbayi, Yaratmishning betakror tajallisi ekanligining isboti, uning qalbini yoritguchi cheksiz nur ilm va ma'rifatdir. Insoniyatning qadr-qimmatini ilm bilan hosil bo'ladi. Haqiqiy ilm odamzodga zarar keltirmaydi. Ilmni qunt bilan o'rganish, uni egallash, ilmni izlash, topish, xulosalar chiqarish, o'rni kelganda boshqalarga o'rgatish oliy san'at namunasidir.

Buxoroyi sharifda ana shunday oliy san'at namunasi, ibrat maktabi bo'la oladigan ko'p-ko'p haqiqiy olimlar, urfoni ulamolar, zakiy bilimdonlar yashashgan, yashashmoqda va, ishonamizki, bundaylar kelajakda ham shu zaminda umrguzaronlik qilishadi. O'zbek tilshunosligi ilmining zabardast vakili, turkolog olim, filologiya fanlari doktori, professor HAMID G'ULOMOVICH NE'MATOV ona-Buxoroning butun shuuriga ilm shu'lasi tushgan asl farzandlaridan biri edi...

Milliy istiqlolning ilk nasimi esa boshlaganda Xalq ta'limi Vazirligi va "Ma'rifat" ro'znomasi "O'zbek tilshunosligi va o'zbek tili ta'limi nazariy asoslarini yangilash imkoniyatlari" yo'nalishida 1987-yil oktabr–1988-yil yanvar oylarida katta so'rovnoma o'tkazdi. So'rovnoma natijalari Vazirlik va tahririyat tomonidan tayyorlangan "Talab, ehtiyoj va imkoniyat" sahifasida umumlashtirildi, gazetaning 1988-yil 5-mart sonida e'lon qildi. Bu sahifada:

–o'zbek nazariy tilshunosligini 1930-yillarda o'z oldiga qo'ygan vazifalarni, ya'ni zamonaviy adabiy til me'yorlarini ishlab chiqish va keng ommalashtirishni 1970-yillarga kelib o'tab bo'lgan formal tahlil usullaridan til va til birliklarining tizimiy imkoniyatlarini ochish va tavsiflashga xizmat qiladigan substansial tahlilga ko'chirish;

–ona tili ta'limining maqsadi bilimdon, nutqi ravon shaxsni tayyorlashdan iborat bo'lgan retroskopik (reproduktiv) usuldan mustaqil fikrli ijodiy tafakkur sohibini yetishtirishni ko'zlaydigan kognitiv-pragmatik (zamona zayli bilan o'sha davrda induktiv deb nomlangan) yo'nalishda yangilash zarurati asoslangan, buni amalga oshirish imkoniyatlari, bosqichlari, kuchlari ko'rsatib berilgan edi.¹

Munozarali masala – taklif etilgan maqsad, unga erishish yo'llari – muhokamasi va yechimi uchun ta'lim vazirliklari huzurida ish olib boradigan, o'zbek tilshunoslari, didaktlari hamda ona tili o'qituvchilarini birlashtiradigan "O'zbek tili doimiy anjumani"(O'TDA)ni ta'sis etish bilan yakunlandi, anjuman "Nizom"i tasdiqlanib, muhokamaga chiqarildi.²

Hozirda ham (2015-yilgacha o'n uchta yig'ini o'tkazilgan) mazkur anjuman samarali faoliyat ko'rsatmoqda.

Substansial tilshunoslik va ona tilining kognitiv-pragmatik ta'limi–bularni bir-biridan ajratib bo'lmaydi: tilshunoslik tilimiz hamda birliklarining tizimiy imkoniyatlarini ochib beradi, ona tili ta'limi shu imkoniyatlardan samarali foydalanib, ayni bir axborotni yuzlab usul-u vositalar bilan ifodalash yo'llarini, shulardan aniq bir sharoitda qay biri eng qulay va ta'sirchan ekanligini to'g'ri aniqlay olish va qo'llashni o'rgatadi. Har ikki yo'nalishning qadri-yu ahamiyati mustaqilligimizning ilk qadamlaridayoq O'zbekiston hukumati tomonidan ijobiy baholandi, mustaqillik davrida o'zbek tilshunosligi hamda ona tili ta'limi shu yo'nalishlarda izchil rivojlanayotganligining guvohimiz.

O'zbek tilshunosligida hamda ona tili ta'limi borasida ro'y bergan bunday katta o'zgarishlar o'zbek lisonshunosligida o'z maktabini yarata olgan olim, yoshlarning ardoqli murabbiyi, shogirdlari kamolini o'zining baxti, iqboli deb bilgan ustoz, kamtarin va fidoyi inson, filologiya

¹ (Qarang: «Ўқитувчилар газетаси» 1987 йил 11 октябрь; 1988 йил 5 март; 1988 йил 23 июль; 1989 йил январь; «Учитель Узбекистана» 1988 йил 19 март sonlari.)

² «Ўқитувчилар газетаси» 1990 йил 3 февраль soni.

fanlari doktori, professor, “El-yurt hurmati” ordeni sohibi, O`zbekistonda xizmat ko`rsatgan xalq ta`limi xodimi, O`zbekiston maorifi a`lochisi **NE`MATOV HAMID G`ULOMOVICH** nomi bilan ham bog`liqdir.

Ne`matov Hamid G`ulomovich 1941-yil 22-noyabrda Buxoro shahridagi Modarixon gazarida o`z davrining ma`rifatli kishisi G`ulomqodir Ne`matulloboy oilasida tug`ildi.

O`rta maktabni Buxoroda tugatib, universitet, aspirantura va doktorantura ta`limini 1961-1976-yillarda Leningrad davlat universiteti va Sharqshunoslik institutida mashhur o`zbekshunoslar akademik Andrey Nikolayevich Kononov va professor Sergey Nikolayevich Ivanovlardan oldi.

1970-yilda “Qoshg`ariy "Devon"i materiallari asosida fe`l morfologiyasi” mavzusida nomzodlik dissertatsiyasini, 1978-yilda “XI-XII asr sharqiy turkcha morfologiyasi” mavzusida doktorlik dissertatsiyasini himoya qildi.

Ma`lumki, sovet davrida butun Ittifoqda ta`lim tizimi yagonaligi niqobi ostida rus va milliy maktab darsliklarining mazmunan bir xilligi talab qilinardi. Shuning uchun nafaqat aniq va tabiiy fanlar bo`yicha, hatto tarix-u geografiya darsliklarini ham rus tilidan tarjima qilib, milliy maktablarda qo`llash va ommalashtirish keng amalda edi. Oliy va o`rta maxsus ta`lim tizimi uchun Moskva har bir o`quv fanidan barcha respublikalar uchun majburiy namunaviy dasturlar ishlab chiqar, shu usul bilan ta`lim maqsadi, mazmuni va usulidagi yagonalikni ta`minlar edi. Bu tazyiq o`sha paytlarda shu darajaga yetdiki, namunaviy dasturlardan milliy ruh hamda sharoitni berish uchun har qanday chetga chiqish millatchilik va Ittifoq birligini buzishga qaratilgan davlat jinoyati sifatida baholanardi, qattiq ta`qib qilinardi. Pirovard oqibatda, hatto ona tili darsliklarida milliy tilning qurilishi talqinlari ham rus tili qurilishiga mumkin qadar “yaqin”lashtirildi.

1950-yillardan keyin milliy tillar qurilishi talqinini rus tili grammatikasi bilan aynanlashtirish– fanga xilof va tadqiq manbayini noto`g`ri talqin qilish sifatida–fan olamida asta-sekin qoralana boshlandi. O`zbek tilshunosligida bunday harakatning peshqadamlaridan biri 1951-1953-yillarda BuxDUda avval o`qituvchi, keyinchalik o`quv ishlari prorektori, ilmiy ishlar prorektori lavozimlarida ishlagan, “O`zbekistonda xizmat ko`rsatgan fan arbobi va madaniyat xodimi” faxriy unvonlariga sazovor bo`lgan zakovatli tilshunos olim, shoir va iste`dodli (“Qutadg`-u bilig”ni va Mir Alisher Navoiy asarlarini, jumladan, “Lison-ut tayr”ni asliyatdan rus tiliga o`giran) tarjimon, professor Sergey Nikolayevich Ivanov (1922-1999) edi.

Professor S.N.Ivanovning yetti tilni o`z ona tilidek biladigan iqtidorli shogirdi H.G`.Ne`matov respublikamiz tilshunosligi va ona (o`zbek) tili ta`limi yangilanishining yalovbardorlaridan bo`ldi...

Ne`matov Hamid G`ulomovich 1982-yildan 2004-yilgacha Buxoro davlat universiteti o`zbek tilshunosligi kafedrasining mudiri lavozimida ishladi. 2004-2009-yillarda shu kafedra professori sifatida faoliyat ko`rsatdi. 2009-yildan 2015-yilgacha Buxoro viloyati pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti professori bo`lib ishladi.

O`tgan davr mobaynida daqiq olim H.G`.Ne`matov va uning izdoshlari o`zbek tilshunosligini bundan qariyb 30 yil oldin “Talab, ehtiyoj va imkoniyat” sahifasida qo`yilgan cho`qqilarga ko`tardi, umumiy o`rta, o`rta maxsus, oliy ta`lim tizimi muassasalarini substansial grammatik talqin asoslarida yaratilgan, yangi maqsadlarni ko`zlaydigan dastur-u darslik, qo`llanmalar bilan ta`minlay oldi.

Iftixor bilan qayd etish mumkinki, S.N.Ivanov boshlab bergan, uning izdoshi H.G`.Ne`matov amaliy tatbiqini ta`minlagan o`zbek substansial tilshunosligining yutuqlari “ichki bozor”ning zamonaviy ehtiyojlarini qondirish bilan chegaralanib qolmadi–xorijga ham yuz tutdi. Jumladan, o`zbek germanistlari Nofiza Vohidovanning nemis, Jamila Jumaboyevanning ingliz tili leksikasiga o`zbek substansial tilshunosligi yutug`i bo`lgan graduonimiya hodisasini olib kirdi.

Bevosita H.G`.Ne`matov nomi bilan bog`liq bunday yutuqlar bisyor...

Ne`matov Hamid G`ulomovich 40dan ortiq darslik, dastur, o`quv qo`llanma, metodik tavsiyalar kabi alohida nashrlarning, 250dan ortiq ilmiy maqolalarning muallifi va 100dan ortiq ilmiy-metodik ishlarning muharriri hamda taqrizchisidir.

Olim ilmiy faoliyati davomida 40dan ortiq fan nomzodi va beshta fan doktori tayyorladi. Ular Buxoro, Toshkent, Qarshi, Andijon, Farg`ona, Samarqand shahar va viloyatlaridagi oliy ta`lim o`choqlarida ishlamoqdalar.

Olim rahbarlik qilgan ilmiy ishlar – o`zbek substansial tilshunosligi hamda uning asosida ona tili ta`limini yangilashga qaratilgan va bu sohada katta ilmiy-amaliy yutuqlarga erishilgan. Respublikamizda o`zbek tili bo`yicha maktab dasturlari ham, oliy filologik ta`lim dastur va qo`llanmalari ham shu mazmun hamda yo`nalishda amaliyotda ekanligi, o`zbek substansial tilshunosligining g`arbda ham e`tirof etilishi, Yevropa faniga o`z ta`sirini o`tkazayotganligi<sup>1</sup> H.G`.Ne`matovning ilmiy rahbar sifatida faoliyati ko`zgidir.

Ustozning samarali mehnatlari hukumatimiz tomonidan ham munosib taqdirlangan. Jumladan, ustoz 1996-yilda “O`zbekistonda xizmat ko`rsatgan xalq ta`limi xodimi” faxriy unvoni, 2010-yilda “El-yurt hurmati” ordeni, Oliy va o`rta maxsus ta`lim vazirligining faxriy yorliq va diplomlari bilan taqdirlangan.

O`zbekistonning asl farzandi, o`zini ona-Buxorosining bir zarrasi deb bilgan, o`rni kelganda sharif shahrining Machiti Balandini Yevropaning huzur-halovatli go`shalaridan ustun qo`ya olgan, milliy grammatikamizni jahon andozalariga moslay olgan, yuzlab shogirdlarni yetishtirib, yurt xizmatiga hamma vaqt “labbay” deb javob bera olgan Ne`matov Hamid G`ulomovich butun umrini, kuch-g`ayratini, olloh ato etgan buyuk iste`dodini, ilm-u tajribasini mamlakatimizning iqtisodiy qudratini mustahkamlashga, madaniy yuksalishiga munosib hissa sifatida qo`sha olgan, yurtimizda tinchlik va barqarorlikni ta`minlash hamda xalq farovonligini oshirishda fidoyilik namunalarini ko`rsatib yurtdoshlariga ibrat bo`la olgan umr sohibidir.

Filologiya fanlari doktori, professor, lison ilmining darg`asi, sermahsul ilmiy faoliyati bilan o`z nomini mangukka muhrlagan olim Ne`matov Hamid G`ulomovich 2016-yilning 28-aprelida 75 yoshda bu yorug` olamni jisman tark etdi...

Ulug` ustoz xotirasi qalblarimizda mangu yashaydi.

---

¹ “Ўзбекистон овози” газетасининг 2008 йил 29 январь сони.